

Hompot Sebestyén

A xiameni Gulangyu Közös Koncesszió története a 19–20. századi kínai–külföldi nyelvi és kulturális interakció tükrében

„A többi megálló közül Xiamen és Gulangyu (a helyi hokkien dialektusban Amoy és Kulangsu) voltak emlékezetesek. Kínai utunk során először hallhattuk a Szingapúrból ismerős dialektus hangjait. Éveket töltöttem a megtanulásával választási sikereim érdekében, és öröm volt hallani úgy, ahogy egykor tanáromtól hallottam, a xiameni akcentussal, amit a háború előtti Fujian tartomány értelmisége használt nyugati üzletemberekkel és hittérítőkkel való kapcsolatfelvétele során.”¹

(Lee Kuan Yew, Szingapúr 1959–1990 közötti miniszterelnöke,)

Bevezető

Xiamen 厦门 (*minnan E-mng²*), régies nevén Amoy nagyváros Délkelet-Kínában, a Taiwani-szoros partján, Fujian 福建 tartomány déli részének, az ún. Minnan 闽南 régiónak a központja. Xiamen a taiwani lakosság többsége által is beszélt *minnan* vagy más néven hokkien dialektus hagyományos központja, és mint egykori fő kiinduló állomása a Délkelet-Ázsiába irányuló kínai kivándorlásnak, fontos szerepet játszik a Dél-kínai-tenger régiójának

¹ Lee 2000: 686.

² A szövegben előforduló *minnan* szavak az ún. *peh-oe-ji* romanizációs rendszer szerint vannak átírva.

számos különböző részén letelepült hokkien nyelvű kínai közösségek történetében. Xiamen egyike volt az első ópiumháborút követően a külföld számára legkorábban megnyitott kikötőknek, és a Xiamen fősziget közvetlen szomszédságában található apró Gulangyu-sziget 鼓浪屿 a 20. század elején egyike lett Kína két nemzetközi irányítás alatt álló közös koncessziós területének. Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy Gulangyu szigete hogyan játszott központi szerepet a kínaiak, külföldiek és tengerentúli kínaiak közti, a Dél-kínai-tenger régióját behálózó nyelvi és kulturális interakcióban a 19. és 20. század során. Bár a tanulmány elsősorban nyelvi és kulturális szempontokra fókuszál, a gazdasági, kereskedelmi és politikai viszonyokat is röviden felvázolom. A tanulmányban vizsgált történelmi periódus az első ópiumháborútól (1839–42) a csendes-óceáni háború kezdetéig és a sziget Japán általi megszállásáig (1941) terjed, melyet követően az összes külföldi koncessziós terület visszakerült Kínához. Bár a Gulangyu Közös Koncesszió (Gulangyu Joint Concession, Gulangyu Gonggong Zujie 鼓浪屿公共租界) hivatalosan csak 1903-ban alakult meg, eddigre a sziget már nagyjából fél évszázada gyakorlatilag külföldi irányítás alatt állt.

A tanulmányhoz használt elsődleges források nagyrészt a korabeli Gulangyun tevékenykedő brit és amerikai hittérítők angol nyelvű feljegyzései. Az egyik legkorábbi leírás szerzője az ismert brit nyelvész és diplomata, Herbert Allen Giles, a Wade–Giles romanizációs metódus rendszerezője, aki Xiamen brit konzulja volt 1878-tól 1881-ig.³ Az angol nyelvű elsődleges források közül a leginkább részletes és átfogó az amerikai református hittérítő, Philip Wilson Pitcher 1912-ben kiadott *In and about Amoy. Some historical and other facts connected with one of the first open ports in China* című műve, mely jelentős mennyiségű Gulangyuuvel kapcsolatos anyagot tartalmaz. Ezen kívül nagy mennyiségű elsődleges forrást, nagyrészt magánleveleket publikált a Xiamen University Press 2010-ben az *Old Gulangyu in Foreigners' Eyes* című gyűjteményben, emellett brit archívumokban talált levelezéseket jelentetett meg a 2015-ben indult *Journal of Gulangyu Studies* (Gulangyu yanjiu 鼓浪屿研究) első két száma.⁴

³ Giles 1878.

⁴ Woodbridge 2015a, 2015b.

Xiamennel kapcsolatosan meglehetősen kevés átfogó angol nyelvű másodlagos szakirodalom lelhető fel. A leginkább figyelemreméltó és részletes közülük James Alexander Cook *Bridges to Modernity: Xiamen, Overseas Chinese and Southeast Coastal Modernization, 1843–1937* című PhD értekezése, melynek egyik fejezete külön foglalkozik Gulangyuvel. Manuel Rigger 2015-ben a Xiamen Egyetemen közzétett *German Involvement in Xiamen After the First Opium War 1842–1917* című MA szakdolgozatában a német jelenlét kontextusában kerül bemutatásra Gulangyu története.

Ami a kínai nyelvű elsődleges forrásokat illeti, 1995 és 2003 között a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület (Zhongguo Renmin Zhengzhi Xieshang Huiyi 中国人民政治协商会议) adta ki a *Gulangyu wenshi ziliao* 鼓浪屿文史资料 (*Gulangyui irodalmi és történeti anyagok*) című gyűjteményt, amely nagy mennyiségű személyes beszámolót tartalmaz a sziget történetének jelentős eseményeiről, intézményeiről, személyeiről. Ez 2010-ben három kötetben újra kiadásra került Gulangyu UNESCO világörökségi státuszra való pályázása keretében. Általában Xiamennel foglalkozó, Gulangyuvel kapcsolatos elsődleges forrásokat is tartalmazó kiadványok nagy mennyiségben találhatók a Xiamen Egyetem könyvtárában, köztük például a 22 kötetes *Xiamen wenshi ziliao* 厦门文史资料 (*Xiameni irodalmi és történeti anyagok*).

A kínai nyelvű másodlagos források közül a leginkább átfogó a nemrégiben kiadott *Gulangyu lishi wenhua xilie* 鼓浪屿历史文化系列 (*Gulangyu története és kultúrája sorozat*). Ezt a tízkötetes sorozatot a Xiamen Egyetem adta ki 2010 és 2013 között, szintén az UNESCO világörökségi státuszért való jelentkezés keretében. Köztük a Xiamen történelmével évtizedek óta foglalkozó He Bingzhong 何丙仲 *Gulangyu Gonggong Zujie* (*A Gulangyu Közös Koncesszió*) című kötete alapos leírást ad a nemzetközi település történetéről általában, míg a további kötetek egy-egy specifikus témával foglalkoznak (építészet, zene, oktatás stb.). A Gulangyu-kutatás legújabb fejleményei közé tartozik a *Gulangyu Studies* (*Gulangyu yanjiu* 鼓浪屿研究) című folyóirat elindítása 2015-ben. A korábbi másodlagos források közt

említésre méltó a kínai történelem- és marxizmuszakértő, He Qiying 何其颖 *Gonggong zujje Gulangyu yu jindai Xiamen de fazhan* 公共租界鼓浪屿与近代厦门的发展 (*A Gulangyu Közös Koncesszió és az újkori Xiamen fejlődése*) című munkája.

Történelmi háttér

A fejlődési folyamat, melyen Gulangyu keresztülment, nem csupán azért volt különleges, mert ez volt az egyetlen „közös koncesszió” a Shanghai Nemzetközi Településen (Shanghai International Settlement) kívül. Ahhoz, hogy megértsük Gulangyu egyediségének egyéb aspektusait, először is szemügyre kell venni Xiamen geopolitikai helyzetét a tágabb dél-kínai-tengeri régió részeként, valamint Gulangyu speciális földrajzi és politikai státuszát mint kapu a szárazföldi Kína és Nanyang 南洋 (szó szerint „déli tenger[ek]”), vagyis Délkelet-Ázsia tengerparti területei közt.

Az első ópiumháború (1839–42) és a második világháború közti nagyjából száz év alatt a Dél-kínai-tenger régiója masszív gyarmati terjeszkedésnek és a különböző gyarmatosító nagyhatalmak közti rivalizálásnak volt terepe. A tárgyalt időszak alatt a hét gyarmatosító hatalom, mely területi érdekeltségekkel rendelkezett a régióban, a következő volt: Nagy-Britannia (Hongkong, Straits Settlements, Malájföld, Észak-Borneó, Sarawak, Brunei), Franciaország (Francia Indokína), Hollandia (Holland Kelet-India), Portugália (Makaó), Japán (Taiwan 1895-től), Spanyolország (Fülöp-szigetek 1898-ig) és az Egyesült Államok (Fülöp-szigetek 1902-től). Csupán két ország, a Sziámi Királyság (a mai Thaiföld) és a szárazföldi Kína őrizte meg hivatalosan függetlenségét. Gulangyun kívül három más koncessziós terület és egy bérelt terület volt található a délkelet-kínai partvidéken, mindegyikük brit vagy francia érdekeltségű volt. Az Amoy Brit Koncesszió (1851–1925) Gulangyuvél szemben Xiamen főszigetén működött, gyakorlatilag egy kereskedőállomás szerepét betöltve, mivel a külföldi személyzet nagy része Gulangyun lakott. A Guangzhou (Kanton) városához tartozó Shamian-sziget (Shamian dao 沙面岛) adott otthont a kantoni brit és francia koncessziónak,

bár egy a helyiek és a külföldiek közt kitört zavargás következtében a két koncessziós terület működése meglehetősen korlátozott volt, és soha nem ért el a gulangyuihez hasonló fejlettségi szintet.⁵ A Guangdong tartománybeli Zhanjiang városához tartozó Guangzhouwan (Kouang-Tchéou-Wan 广州湾) francia illetőségű bérelt területet 1899-től a második világháború végéig Francia Indokína részeként kormányozták.⁶

Hivatalosan 13 ország⁷ volt képviselve Gulangyun a közös koncesszió alapításakor. Ezek között valójában három ország (Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Japán) voltak azok, amelyek a sziget fejlődésének egészére jelentős hatással voltak, míg a többi ország befolyása nagyrészt egy adott gazdasági területre korlátozódott (például Németország esetén ez a hajózás volt).⁸ Ami az Osztrák–Magyar Monarchia jelenlétét illeti, a rendelkezésre álló adatok szerint nagyjából 1869 körül alakult osztrák–magyar konzulátus a szigeten, de valójában mindig más ország konzulátusa (kezdetben a francia, később a brit) látta el a monarchia képviselését.⁹ A monarchia egyetlen valóban funkcionáló koncessziós területe így az észak-kínai Tianjin 天津 városában működött. A sziget kulturális fejlődésére az első évtizedekben döntő hatással voltak az ide érkező brit és amerikai hittérítők. Az oktatás első számú nyelve a koncessziós időszak egészében az angol maradt. A japánok Taiwan 1895-ös megszállását követően kezdték el befolyásukat kiterjeszteni a szigetre, mivel Dél-Fujian ekkortól kezdve az ún. „déli előrenyomulás” (*nanshin* 南進) stratégia következő célpontjává vált. 1900-ban egy – kétségtávol a japánok által felbérelt – szerzeteseknek öltözött gyűjtogatók által kiváltott incidens vezetett a Pitcher és mások által „Japanese Scare of 1900” („1900-as japán ijedelem”) néven emlegetett eseménysorozathoz, melynek során a japán flotta egy rövid időre

⁵ Fei 1990: 297–299.

⁶ Long – Jing 2013: 19.

⁷ A régióban érdekelt hét fentebb említett gyarmatosító hatalmon kívül Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Belgium, Svédország, Dánia és Norvégia. Valójában a kisebb országok képviselését nagyrészt más nemzetek követségei látták el az időszak nagy részében.

⁸ Rigger 2015: 116–120.

⁹ He 2007: 18, erre hivatkozik *Xiamen wenshi ziliao* Vol. 3: 10.

megszállta a Xiamen főszigetet és Gulangyut, majd brit és amerikai nyomásra végül letett a város tartós elfoglalásáról. Az 1902-ben megkötött, Gulangyu közös koncesszióvá alakításáról szóló szerződés jelentős részben a britek és amerikaiak azon szándékából fakadt, hogy a jövőben megelőzzék az ehhez hasonló konfliktusokat, és kordában tartsák a japán terjeszkedési ambíciókat. Japán ugyanakkor az elkövetkező évtizedekben békés eszközökkel tovább növelte befolyását Gulangyun. Ez megnyilvánult például a japán állampolgársággal rendelkező taiwaniak egyre növekvő számában, akik egyre jelentősebb szerepet kezdtek játszani a sziget gazdasági életében. A japán külügyminisztérium Ázsia-részlegének a szigeten lakó külföldiekről készült népszámlálási adatai (*Shina zairyū honhōjin oyobi gaikokujin jinkō tōkei* 支那在留本邦人及外国人人口統計, *Statisztika a Kínában lakó helyiek és külföldiek számáról*) alapján a Gulangyun lakó taiwaniak száma az 1926-os 6753 főről 1935-re 10 625 főre növekedett, majd ezt követően 1937-re 7242-re csökkent. Ugyanakkor a taiwani lakosok száma messze meghaladta bármely más külföldi csoport lakosságszámát a vizsgált időszakban. A japán lakosok valaha regisztrált legmagasabb száma 412 fő volt 1937-ben, míg bármely más külföldi nemzetiségű csoport legmagasabb száma 1153 fő 1934-ben.¹⁰ A sziget irányításáért felelős GMC (Gulangyu Municipal Council) japán tagjainak száma szintén növekvő tendenciát mutatott az 1920-as években.¹¹ Növekvő politikai és gazdasági befolyása ellenére ugyanakkor Japán a sziget 1941-es egyoldalú megszállásáig nem volt képes jelentős hatást gyakorolni annak oktatási rendszerére, melyet végig az angol nyelv dominált.

A régió fejlődésében döntő szerepet játszó, jelentős részben a nyugati gyarmatosításhoz kötődő folyamatok egyike volt a képzetlen kínai munkaerő (ún. kulik) tömeges kivándorlása a dél-fujjani régióból, különösen Xiamenből és környékéről, illetve a velük való kereskedelem. Xiamen délkelet-ázsiai kuli kivándorlásba, illetve kereskedelembe való bekapcsolódásának okai a Zheng 鄭 klán által vezetett 17. századi mandzsuelleses küzdelmekhez vezethetők vissza, melyek legismertebb alakja a Taiwanon

¹⁰ Wang 2015: 54.

¹¹ He 2010: 59–62.

máig nemzeti hősként tisztelt Koxinga (*minnan* Kok-sin-ia 国姓爷), más néven Zheng Chenggong 郑成功 volt. A Zheng klán csempészeti és kalózkodási tevékenységeihez a Xiamen főszigetet kezdte el bázisként használni, hogy elkerülje ezáltal a központi hatalom által jobban ellenőrzött, közel egy évezrede Dél-Fujian első számú kikötőjének számító Quanzhou 泉州 városát. Xiamen felemelkedése és központtá válása nagy múltú szomszédja, Quanzhou ellenében ezen időszaktól kezdődött. Bár a 17. század végére a Qing hatalom hivatalosan irányítása alá vonta Dél-Fujiant és Taiwan, a Zhengek Xiamen központú kereskedelmi birodalma a 19. századig domináns szerepet töltött be a dél-kínai-tengeri kereskedelemében. A régióba érkező első európaiak feljegyzései bizonyítják, hogy a kereskedelmi útvonalak és hálózatok mentén a kínai kivándorlás Dél-Fujianból Délkelet-Ázsiába már ekkoriban elkezdődött.¹² Amikor a 19. század közepétől kezdetét vette a fokozott gyarmati terjeszkedés, és a kapitalizmus előrehaladott formája megjelent a régióban, az európaiak nagy hasznát vették a biztos alapokon nyugvó kapcsolatoknak a délkelet-ázsiai hoklo lakosság¹³ és Dél-Fujian között az újonnan megnyitott ültetvények és bányák növekvő munkaerőigényének kielégítése érdekében.

¹² Cook 1998: 23–61.

¹³ A „hoklo/hokkien”, illetve a „*minnan*” megnevezések tartalma némi magyarázatot igényel. A hoklo 福佬 a dél-fujian származású kínaiak Délkelet-Ázsiában használt megnevezése, az általuk beszélt dialektust nevezik Délkelet-Ázsiában hokkiennek, mely Fujian tartomány neve a *minnan* dialektusban. A hoklo lakosság alkotja a malajziai, szingapúri, indonéziai és fülöp-szigeteki kínai lakosság többségét. A hokkien tehát a Xiamenben, környékén és a szomszédos Taiwanon beszélt, Kínában nagyrészt *minnanhua* 闽南话 („déli min/dél-fujian beszéd”) néven ismert *minnan* dialektus egy másik elnevezése, azt érdemes azonban megjegyezni, hogy Fujian tartományban a hokkien kívül számos más dialektust – pl. *mindong*/keleti *min*, *minbei*/északi *min* és haka dialektusokat – is beszélnek. Bár a kínaiak *minnanhua* alatt általában kifejezetten ezt a Xiamen központú dialektust értik, egyes szakértők a *minnan* dialektuscsoportba sorolják a Guangdong tartomány északi részén beszélt teochew dialektust (*chaozhouhua* 潮州话) és Hainan szigetén, valamint Guandong és Dél-Zhejiang tartományok bizonyos részein beszélt kisebb *min* dialektusokat. Ezen dialektusok beszélői ugyanakkor általában különálló identitással rendelkeznek a kínai közösségeken belül, egyes délkelet-ázsiai országokban (pl. Thaiföld, Laosz, Kambodzsa) a teochew nyelvű lakosság többségben van a hokkien nyelvű lakossággal szemben. A tanulmányban délkelet-ázsiai kontextusban a hokkien, kínai kontextusban a *minnan* (dialektus) megnevezés lesz használatos a Xiamenből és környékéről származó nyelvváltozatra.

A tömeges kivándorlás drasztikus hatással volt különösen a Xiamen környékén található ún. *qiaoxiang*okra 侨乡. A *qiaoxiang* elnevezés a tengerentúli kínaiak kínai nyelvű megnevezésének (*huaqiao* 华侨) és a *xiang* 乡 'szülőfalu' szónak a kombinálásából ered, utalva azon falvakra, ahonnan a kivándorolt kínaiak nagy része származott. Korabeli források, például Pitcher leírása szerint ezen falvak nagy részéből a 19. század végére gyakorlatilag a teljes munkaképes korú férfi lakosság kivándorolt a jobb megélhetés reményében. Gulangyu számára ugyanakkor még nagyobb változást jelentett a 20. század első évtizedeiben kezdődő ellentétes folyamat, melynek során a korábban kivándorolt *huaqiao* lakosság egy része elkezdett hazatérni elődei földjére, egy új társadalmi csoportot, az ún. *guiqiao* 归侨 közösségeket létrehozva (a *gui* 归 'visszatérni' és a *huaqiao* szavak kombinálásából). Nagy részük ugyan a *qiaoxiang*ba, elődei lakóhelyére tervezett visszatérni, de a kínai szárazföldön ekkoriban uralkodó társadalmi és politikai állapotok végül sokakat arra késztettek, hogy ehelyett a külföldi irányítás alatt álló, a szárazföldnél politikailag stabilabb és a modernizációban előbbre járó Gulangyut válasszák új lakhelyül.¹⁴

Külföldi hittérítők és tengerentúli kínaiak – Gulangyu kulturális fejlődésének két szakasza

Gulangyu nyelvi és kulturális fejlődése két korszakra osztható. Közülük az elsőben meghatározó szerepet játszottak a külföldi – nagyrészt protestáns brit és amerikai – hittérítők. Mivel fő céljuk a kereszténység terjesztése volt a helyi lakosság körében, a *minnan* dialektus megtanulása, továbbá egy standard latin betűs írott *minnan* nyelv kialakítása és a vallási szövegek erre történő lefordítása kulcsfontosságú volt számukra. A hokkien–nyugati nyelvi és kulturális interakció kontextusában Gulangyu azonban inkább egy már a délkelet-ázsiai gyarmatokon megkezdett folyamat következő állomása volt,

¹⁴ Cook 1998: 62–105.

mint annak kiindulópontja. Bár azt érdemes megemlíteni, hogy a legkorábbi hokkien–nyugati szótárrészletek és romanizációs kísérletek 16–17. században a Fülöp-szigeteken tevékenykedő spanyol Domonkos-rendi szerzetesek munkái,¹⁵ a Gulangyun zajló interakciós folyamat előfutárai a délkelet-ázsiai brit gyarmatokon kiadott hokkien–angol tankönyvek és szótárak voltak, szerzőik pedig protestáns hittérítők; a legkorábbi ezek közül Walter Henry Medhurst *Dictionary of the Hok-kèñ Dialect of the Chinese Language, According to the Reading and Colloquial Idioms* című műve (1832). Az első ópiumháború (1839–42) után megnyílt a kapu a külföldi hittérítők számára, hogy munkájukat a kínai kikötővárosokban folytassák. A Xiamenbe érkező külföldiek nagy része a túlszűfolt fősziget helyett az élhetőbb, kellemesebb klímájú Gulangyut választotta. A *minnan* romanizáció, helyi nevén a *peh-oe-ji* 白话字 („beszélt nyelvi írás”) fejlődésében jelentős szerepet játszó Gulangyun tevékenykedő szerzetesek között megemlítendő Elihu Doty,¹⁶ John MacGowan¹⁷ és John van Nest Talmage. Bár nem a feltalálója és egyetlen fejlesztője az írásnak, Dr. Talmage-ot gyakran illetik a „*peh-oe-ji* atyja” elnevezéssel. A közel ötven év alatt, amit Gulangyun töltött, hatalmas energiát fektetett a *peh-oe-ji* rendszerezésébe és annak terjesztésébe a helyi lakosság körében. 1894-ben, két évvel halála után került kiadásra *E-mng-im e ji-tian* 厦门音的字典 (*A xiameni dialektus szótára*) című műve, melyet ma is sokan a *peh-oe-ji* alapművének tartanak.¹⁸

A protestáns missziók mellett katolikus hittérítés is zajlott Gulangyun, nagyrészt Domonkos-rendi szerzetesek által, bár befolyása jóval kisebb volt a brit–amerikai protestáns hittérítéshez képest. A Fülöp-szigeteket a 16. században gyarmatosító spanyolok évszázadok óta jelen voltak a dél-kínai

¹⁵ Zhan – Lin 2007: 221. Az említett kéziratok a következők: Francisco Márquez: *Gramática española-china*, anonim kéziratok a manilai Santísimo Rosario Domonkos-rendi egyházi tartományi archívumból; *Diccionario China – Español, dialecto de Emuy*; *Diccionario Español – China, dialecto de Emuy*; *Vocabulario de lengua Española, dialecto de Emuy*. Hivatkozott forrás: González, José María: *Historia de las Misiones Dominicanas de China*, Tomo I–V, Madrid, 1955–1967.

¹⁶ Doty 1853.

¹⁷ MacGowan 1869.

¹⁸ Liu 2013.

partvidéken, a hittérítésben kezdettől fogva elsősorban a Domonkos-rendi szerzetesek voltak aktívak. Fujian, Formosa (Taiwan), Japán és Tonkin (Vietnam) egyaránt a manilai központú Sántísimo Rosario Domonkos-rendi egyházi tartomány része volt. A délkelet-kínai partvidéken azonban fő regionális központjuk nem Dél-Fujian, hanem az észak-fujiani Fuzhou 福州 városa volt. 1883-ban alakult meg az önálló xiameni egyházkörzet, 1914-ben központja Gulangyu lett, ahol 1917-ben gótikus stílusú katolikus templom épült.¹⁹

A hittérítők – vallási tevékenységükön kívül – iskolák alapításával nagyban hozzájárultak a szigeten a modern nyugati oktatás meghonosításához. A 20. század elején Gulangyu büszkélkedhetett Kínában a legtöbb egy négyzetkilométerre jutó iskola rekordjával, az ország első óvodája itt nyílt, a sport- és zeneoktatásban is úttörő szerepet játszott. Kínában először Gulangyun zajlott zongoraoktatás, a szigeten jelenleg is elismert zenei konzervatórium működik.²⁰

Gulangyu fejlődésének második szakasza a 20. század első évtizedeiben kezdődött, és a visszatérő tengerentúli kínaiak érkezése határozta meg. Ezen kínaiak nagyrészt maguk vagy még elődeik vándoroltak ki Délkelet-Ázsiába a szegénység elől menekülve, ahol aztán sokan közülük kereskedelemről, vállalkozásokról indításából jelentős vagyont halmoztak fel. A 20. század elejére a délkelet-ázsiai gyarmatokon a kínaiak alkották a városi középosztály jelentős részét, átmeneti réteget képezve a nyugati hatalmi elit és a nagyrészt földművelő helyi lakosság közt. Ahogy a kínai patrióta eszmék terjedni kezdtek a tengerentúli kínaiak köreiben is, egyre többen közülük elégedetlenné váltak a nyugati elit által korlátozott politikai lehetőségeikkel. Az ősök dél-fujiani szülőföldjére való visszatérés, a Kína modernizációjához való hozzájárulás a gyarmatokon megszerzett ismeretekkel egyre vonzóbbá vált sokak szemében. A visszatérés ugyanakkor többek számára csalódással járt, Dél-Fujian ugyanis ebben az időben Kína más részeihez hasonlóan hadurak és banditák állandó harcainak színtere volt, az elmaradottság és

¹⁹ Lin 2002.

²⁰ Xu – Cheng 2012.

törvénytelenység jellemezte. Ez alól Xiamen főszigete sem volt kivétel, az apró, külföldiek által irányított Gulangyu azonban ekkor már évtizedekkel előbb járt a modernizációban. Nem meglepő ezért, hogy sokan a gazdag tengerentúli kínaiak közül Gulangyut választották lakhelyül. A sziget fejlődése innentől kezdve új irányt és tartalmat kapott, a visszatelepülő kínaiak, bár eleinte főleg saját villáik építésével foglalkoztak, az 1920-as évekre egyre nagyobb szerepet kezdtek vállalni Xiamen és Dél-Fujian modernizációjában, Gulangyut ezen modernizációs törekvések központjává téve.

A tengerentúli kínaiak elképzelései Kína modernizációjával kapcsolatban bizonyos szempontokból nézve különböztek a szárazföldi Kínában ekkoriban elterjedt elképzelésektől. Egyrészt a gyarmatokon megszerzett tapasztalataik révén szárazföldi kortársaik nagy részéhez képest jártasabbak voltak a modern nyugati tudományokban, technikában, kormányzásban, a nyugati nyelvekben és kultúrában. Másrészt viszont társadalmi helyzetük, mint a nyugati hatalmi elit által politikai önmegvalósításában korlátozott etnikai kisebbség, szkeptikusabbá tette őket a nyugati értékekkel kapcsolatban, és – kínai identitásuk hangsúlyozása érdekében – fogékonyabbá a hagyományos kínai ideológiákra (különösen a konfucianizmusra). A szárazföldön a május 4-e mozgalom (1919) követően ezzel szemben egyre inkább a hagyományos értékeket elvető, átfogó társadalmi reformokat, fokozott nyugatosítást sürgető eszmék váltak elterjedté.²¹

A Xiamenbe érkező vezető tengerentúli kínai értelmiségiek, mint Lim Boon Keng (Lin Wenqing 林文庆) és Tan Kah Kee (Chen Jiageng 陈嘉庚) a „3K”-ként (kozopolita, kereskedelmi, konfuciánus; angolul *Cosmopolitan, Commercial, Confucian*) összefoglalható megközelítés hívei voltak az ország modernizációjának kérdésében.²² Ezen elvek szintézise úgy összegezhető, hogy egyrészt fontosnak tartották a nyitottságot a nyugati tudomány és technika átvétele iránt Kína fejlődése érdekében, másrészt hangsúlyozták a konfucianizmus mint erkölcsi értékrendszer propagálását a nyugati társadalmi minták túlzott mértékű átvétele ellenében. A „kereskedelmi” elem

²¹ Cook 1998: 1–22.

²² Cook 1998: 164.

azt jelentette, hogy bár támogatták a konfucianizmust mint erkölcsi érték-rendszert, de elutasították a konfucianizmushoz köthető, évszázadokon át berögzült, gyakorlatiatlan oktatási módszereket, helyettük a modern, gyakorlatias, főként gazdasági ismeretekre építő oktatást támogatva.²³

Az 1920-as évekre a tengerentúli kínaiak modernizációs törekvéseinek jelentősége nyelvi és kulturális szempontból leginkább az általuk alapított és támogatott iskolák számában és színvonalában nyilvánult meg. 1934-ben Xiamen 39 általános iskolája közül 17-et alapítottak és/vagy támogattak tengerentúli kínaiak, közülük három – a Xunyuan Study (Xunyuan Zhai 寻源斋), a Yude Elementary (Yude Xiaoxue 毓德小学) és a Fumin Elementary (Fumin Xiaoxue 福民小学) – Gulangyun működött.²⁴ 1934 augusztusában tíz magánkézben lévő középfokú oktatási intézmény volt Xiamenben, öt közülük Gulangyun: az Anglo-Chinese High School/College (Ying-Hua Zhongxue/Shuyuan 英华中学 / 书院), a Minnan Vocational High (Minnan Zhizhong 闽南职中), a Yude Girls' High (Yude Nüzhong 毓德女中), a Ciqin Girls' High (Ciqin Nüzhong 慈勤女中) és a Yangyuan High School (Yangyuan Zhongxue 养元中学).²⁵

Az Angol–Kínai Kollégium (Anglo-Chinese College) 1898-ban alakult, a London Hittérítő Társaság (London Missionary Society) és az Angol Presbiteriánus Egyház (English Presbyterian Church) irányítása alatt állt, magas színvonalú angol nyelvű oktatása a délkelet-ázsiai kínai közösségekből is számos tanulót vonzott a szigetre.²⁶ A kollégiumban használt tankönyvek nagy részét külföldről importálták. Az, hogy a szigeten általában az angol volt az oktatás fő nyelve, nemcsak a brit–amerikai térítői hagyománynak volt köszönhető, hanem annak is, hogy a sziget tengerentúli kínai lakossága nagyrészt brit, illetve amerikai irányítás alatt álló gyarmati területekről érkezett (elsősorban a Szingapúrt, Malakát és Penangot is magába foglaló Straits Settlements-ről és a Fülöp-szigetektől), így már szülőföldjükön is angolul folytatták tanulmányaikat.²⁷

²³ Cook 1998: 436–438.

²⁴ Wang 1996: 136–139.

²⁵ Wang 1996: 81.

²⁶ Cook 1998: 179–180.

²⁷ Xu – Cheng 2012: 221–225.

A Gulangyuval szemben a Xiamen főszigeten található Tongwen Intézet (Tongwen Shuyuan 同文书院) jó példája volt annak, ahogy a tengerentúli kínaiak modernizációs elképzelései megvalósultak az oktatásban. A Tongwen Intézetet A. Johnson Burlingame amerikai konzul, a GMC-tag²⁸ taiwani filantróp, Lin Erjia 林尔嘉 és fülöp-szigeteki kínaiak egy csoportja alapította 1898-ban. Az intézet tantervében szerepelt angol nyelv, brit–amerikai irodalom, számos természettudományos és gazdasági tárgy, valamint gépírás – mind angolul oktatta külföldi tankönyvek segítségével –, továbbá a konfuciánus klasszikusokon alapuló erkölcsstan mandarin nyelven tanítva.²⁹

A Xiamen Egyetem (XMU) megalapítása 1921-ben a szingapúri kínai Tan Kah Kee által minden bizonnyal a tengerentúli kínaiaknak az oktatás terén elért legnagyobb sikere volt. A kezdetben Lim Boon Keng által vezetett Xiamen Egyetem a Délkelet-Ázsiából visszatérő kínaiak fő szellemi központja lett Kínában. Lim konfuciánus újjáéledést támogató ideológiája ellen azonban kritikus hangok is megjelentek. 1926 szeptemberétől a korabeli kínai szellemi élet két meghatározó alakja, Lu Xun 鲁迅 és Lin Yutang 林语堂 is munkát vállalt a Xiamen Egyetemen, azonban Lim szellemi irányvonalával szembeni elégedetlenségük miatt 1927 elején mindketten távoztak. Apenangi születésű volt XMU-diák, Tan Yeok Song 陈育崧 szerint, aki maga is Lim kritikusaik közé tartozott, Lu és Lin anakronisztikusnak, a valósággal teljesen összeegyeztethetetlennek látták elveit.³⁰ A konfliktus jó példája a korabeli szárazföldi születésű értelmiségiek és az egyetem tengerentúli kínai vezetősége közti ideológiai különbségeknek. A következő idézet jól példázza Lim elkötelezettségét a konfuciánus értékek mellett:

„A konfucianizmus nem egy vallás, ha vallás alatt valamiféle hitvallást értünk, ami által az emberek kinyilvánítják hitüket természetfeletti dolgokban és lényekben. De ha vallás alatt egy törvényrendszert értünk, amely előírja az emberi felelősségeket

²⁸ GMC (Gulangyu Municipal Council) vagy KMC (Kulangsu Municipal Council), Gulangyu Városi Tanács, a közös koncesszió végrehajtó szerve, kínai neve *Gongbujü* 工部局 volt.

²⁹ Wang 1996: 94.

³⁰ Tan 1970: 50.

és kötelességeket, akkor a konfucianizmus egyike a legmagasabb szintű vallásoknak... Összehasonlítva a kereszténységgel és annak megfelelőjével, a buddhizmussal, a konfucianizmus a messzemenőig a jövő vallása. Európa tudósai nyíltan gyakorolják alaptanait, és bár magukat nem nevezik konfuciánusnak, ez csak mellékes dolog.”³¹

Társadalmi rétegződés a közös koncesszió

He Bingzhong *Gulangyu gonggong zujie* (*A Gulangyu Közös Koncesszió*) című művében Gulangyu társadalmát három részre bontja: felső osztály (*shangceng* 上层), főtest (*zhuti* 主体) és periféria (*bianyuan* 边缘). Elmélete szerint a felső osztály a szigeten állomásozó külföldi hivatalnokokból, hittérítőkből, doktorokból, a külföldi követségek és vállalatok magas rangú kínai alkalmazottaiból, valamint jómódú külföldi és kínai kereskedőkből állt. Megjegyzi továbbá, hogy a sziget kulturális fejlődésére nagy befolyással bíró gazdag tengerentúli kínaiak és taiwaniak mind e csoport részét képezték. A társadalom főtestét a külföldi diplomáciai intézmények alkalmazottai, tanárok és diákok, iparosok, közép- és kiskereskedők alkották. Az ún. periféria azon őslakosokból állt, akik továbbra is halászatból és mezőgazdaságból tartották el magukat, illetve a szigetre érkező alacsony képzettségű munkásokból.³²

Ha J. A. Cook a szigeten fellelhető identitáscsoportokra fókuszáló leírását vesszük alapul, a sziget társadalma három csoportra osztható, a külföldi (nem kínai etnikumú) lakosságra, a külföldi állampolgárságú tengerentúli kínaiakra, akik egyfajta átmeneti réteget alkottak a nem kínai etnikumú külföldiek és a „szárazföldi kínaiak”³³ között, s ez utóbbiak alkották a harmadik

³¹ Lim 1904: 29.

³² He 2010: 104–105.

³³ Ebben a kontextusban a „szárazföldi kínaiak” kifejezés a mai „szárazföldi Kína” társadalmi-politikai fogalmával egybeeső módon lesz használva, tehát Taiwan, Hongkong és Makaó kizárásával, de a Xiamen fősziget és Gulangyu magába foglalásával.

csoportot. A szárazföldi kínaiak oktatási és anyagi háttere közt azonban igen jelentős eltérések voltak, hiszen voltak közülük, akik hasznot tudtak húzni a sziget magasán fejlett oktatási rendszeréből, mások pedig már a jobb lehetőségek keresése érdekében érkeztek a nemzetközi településre.

Egy példa erre Lu Zhuangzhang 卢懋章 (1854–1928), aki a ma Xiamen szárazföldi részéhez tartozó Tong'anban 同安 született, és a kínai nyelv fonetikus átírásának úttörőjeként vált ismertté. Az 1870-es években Gulangyun együtt dolgozott John MacGowannel és H. A. Giles-szal azok szótárprojektjén, és később maga is három különböző fonetizációs rendszert dolgozott ki a mandarin, a *minnan* és más kínai dialektusok leírására. Közülük az első az 1892-ben kiadott *Yi mu liaoran chujie* 一目了然初阶 című művében publikálta, amit mint a legkorábbi kínai szerző által kiadott fonetizációs rendszert tartalmazó művet ma a nyelv- és írásreform mozgalom (*yuwen gaige yundong* 语文改革运动) kiindulópontjának tekintenek Kínában. Az 1920-as években ez a mozgalom vezetett a Taiwanon máig használt *zhuyin*, más néven *bopomofo* fonetizációs rendszer bevezetéséhez Kína-szerte, illetve a szárazföldi Kínában ma használt latin betűs *hanyu pinyin* létrehozását is e mozgalom eredményének tekintik.³⁴ Szintén említésre méltó a Gulangyun született Zhou Bianming 周辨明 (Chiu Bien-ming 1891–1984), egy kínai protestáns lelkész fia, aki tanulmányait a sziget Xunyuan Akadémiáján kezdte, majd Shanghaiban 上海, Pekingben, Hamburgban, Oxfordban és a Harvardon folytatta, mielőtt visszatért Xiamenbe, hogy az újonnan alapított Xiamen Egyetemen vállaljon munkát. Az egyike volt az elsőeknek, akik a *minnan* dialektus történeti fonológiájával és annak a közép-kínaihoz való viszonyával foglalkoztak. Az egyetem viharos történetében is fontos szerepet játszott a kínai–japán háború idején, amikor az intézmény először Gulangyure, majd a nyugat-fujian Changting megyébe (Changting xian 长汀县) lett áthelyezve. A polgárháborút követően haláláig nagyrészt Szingapúrban élt és dolgozott.³⁵

³⁴ Hong – Zhan 2011: 1–14, Xu 2000.

³⁵ Hong – Zhan 2011: 15–26.

Felmerül a kérdés, hogy ha a sziget lakosságát kínaiakra, nem kínai etnikumú külföldiekre és a köztük speciális középréteget képező tengerentúli kínaiakra bontjuk, akkor a szigeten élő taiwani lakosságot hova soroljuk, akik – ahogy azt korábban jeleztük – létszámukban felülmúltak bármilyen más külföldi állampolgárságú csoportot. A taiwaniak a tengerentúli kínaiakkal ellentétben nem hozták magukkal az etnikai kisebbségi státuszból eredő tapasztalatokat, azonban a gyarmatosítást és a politikai lehetőségekben való korlátozottságot ugyanúgy megtapasztalták a japán uralom alatt, tehát leginkább egyfajta átmenetet képeztek a tengerentúli és a szárazföldi kínaiak között. Nagyrészt japán vállalatok alkalmazásában gazdasági célból tevékenykedtek a szigeten, bár egyesek közülük a sziget szellemi fejlődésében is szerepet játszottak. A költő, filantróp és a GMC kínai tagjának szerepét sok éven át betöltő taiwani Lin Erjia a sziget kulturális életének egyik legmeghatározóbb figurája volt a 20. század első évtizedeiben. Sok egyéb tevékenység mellett a Szövetség az Új Kínai Írás Népszerűsítéséért (Zhonghua Xin Zi Cujinhui 中华新字促进会, 1920)³⁶ és a Szövetség a Fonetizáció Kutatásáért (Qieyin Yanjiuhui 切音研究会, 1920) alapításával támogatta Lu Zhuang-zhang munkáját.³⁷

A külföldiek számukat tekintve kevesen voltak, de gyakorlatilag abszolút hatalommal rendelkeztek a sziget ügyei felett egészen a kínai patriotizmus és a tengerentúli modernizációs mozgalmak 1920-as évekbeli megerősödéséig. Bár a külföldiek már közvetlenül az ópiumháború után elkezdtek letelepedni Gulangyun, az 1878-ban alapított Gulangyu Road and Cemetery Fund Committee (GRCFC, „Gulangyu Út és Temető Alap Bizottsága”) volt az első hivatalos külföldi öngazgatási szervezet. Ennek oka az volt, hogy bár a külföldiek a főszigettel szembeni relatív élhetősége miatt választották Gulangyut, a nyugati standardokhoz képest továbbra is elmaradottnak és egészségtelennek ítélték a szigeten uralkodó állapotokat, így a bizottság feladata lett a modernizációs projektek, úgymint az út- és csatornahálózat, valamint a korszerű temetők kiépítésének megszervezése. Bár a sziget

³⁶ Xu 2000: 71.

³⁷ Xu 2000: 72.

a közös koncesszió 1903-as megalapításáig hivatalosan kínai fennhatóság alatt maradt, ez inkább jelképes volt, hiszen eddigre már évtizedek óta gyakorlatilag a GRCFC irányítása alatt állt. Az aránytalan külföldi befolyást jól mutatja, hogy a közös koncesszió törvényhozó szerve, a kezdetben általában 6–7 főt számláló GMC (Gulangyu Municipal Council) tagjai közt egyetlen kínai etnikumú képviselő részvétele volt engedélyezett.³⁸

A tengerentúli kínaiak, csakúgy, mint a szigeten tartózkodó nyugatiak és japánok, külföldi állampolgársággal rendelkeztek, de faji alapon voltak elkülönítve a nem-kínai etnikumú külföldiektől,³⁹ és számukra – a közös koncesszió alapító okirata (*Land Regulations for the Settlement of Kulangsu, Amoy*) szerint – nem volt engedélyezett a városi tanácsi választáson való indulás vagy szavazás. Egy R. W. Mansfield xiameni brit konzul által 1902. február 1-jén közzétett jelentés⁴⁰ tanúsága szerint a japán konzul volt az egyetlen, aki a külföldi állampolgársággal rendelkező kínaiak bevonását támogatta a közös koncesszió adminisztratív procedúráiba, valószínűsíthetőleg a japán állampolgársággal rendelkező taiwaniak magas száma okán. Végül egy a xiameni *daotai* 道台 (körzeti legfelsőbb hivatalnok a Qing-korban) által megbízott kínai tag részvételét engedélyezték a tanácsban.

Ironikus módon, a tengerentúli kínaiak, akik azért hagyták maguk mögött a délkelet-ázsiai gyarmatokat, mert ott csalódottak voltak politikai korlátozottságuk miatt a nyugati hatalmi elit által, azáltal, hogy a szárazföldön fekvő *qiaoxiang* helyett Gulangyu biztonságát és relatív fejlettségét választották, sok szempontból a gyarmatokon tapasztalttal azonos helyzetbe kerültek. A fő különbség ugyanakkor az volt, hogy itt nem voltak etnikai kisebbség

³⁸ He 2010: 59–62, a városi tanácsstagok listája évenkénti lebontásban: *Xiamen wenshi ziliao* Vol. 16.

³⁹ Woodbridge 2015b: 9: „In the above clause, the term ‘foreign’ is to be interpreted as meaning of persons not of Chinese race, and does not include persons of the race who may by birth or naturalization abroad have become the subjects of foreign countries.” [A fenti záradékban a „külföldi” mint nem a kínai rasszhoz tartozó személy értendő, és nem foglalja magába a szóban forgó rasszhoz tartozó azon személyeket, akik születés vagy honosítás által külföldi országok állampolgárai lettek.] Idézve a *Land Regulations for the Settlement of Kulangsu, Amoy* című dokumentumból.

⁴⁰ Woodbridge 2015b: 6–7, az idézett dokumentum: *Report on Draft Regulations and Byelaws for the Settlement of Kulangsu, Amoy* (The National Archives of the UK: FO 676/16).

státuszban, így a lakosság többségének támogatására számíthattak politikai önmegvalósításra irányuló elképzeléseik kivitelezésekor. Az első évtizedekben filantróp tevékenységekkel igyekeztek javítani a helyiek életkörülményein, például iskolák alapításával és az oktatás népszerűsítésével, nyilvános kertek építésével. A patrióta eszmék 1920-as évektől kezdődő rohamos terjedése folytán a Gulangyun élő tengerentúli kínaiak egyre határozottabban kezdték el követelni politikai jogaikat, elsősorban a városi tanácsban a kínai lakosság kiegyenlítettebb módon történő reprezentálását. Az 1920-as években megalakult a szigeten a Kínai Adófizetők Szövetsége (Huaren Nashuizhe Hui 华人纳税者会), mely a kínai lakosság fő érdekképviselői szervezete lett, valamint létrejött a Felmenői Falvak Megmentéséért Mozgalom (Ancestral Village Salvation Movement/AVSM, Minqiao Jiuxiang Yundong 闽侨救乡运动), amely elsősorban a dél-fujiani régió modernizációját tűzte ki célul. A külföldiek és a kínaiak közti viszony az 1925. május 30-i shanghai-i incidens után vált különösen feszültté (a Shanghai Nemzetközi Településen ezen a napon erőszakossá fajuló külföldiellenes tüntetésekre került sor, melynek a brit és kínai rendfenntartó erők sortüze vetett véget, s a több halálos áldozat híre újabb tüntetési hullámokat indított el Kína-szerte.) Ahogy a Xiamenben érdekelt brit vállalatok és a Kínában tartózkodó brit hivatalnokok közti korabeli levelezésekből kiderül, a külföldi kereskedők aggódni kezdtek, hogy bojkottálják őket vagy tulajdonukat rongálás éri a növekvő külföldiellenesség közepette. Ezen okból ők maguk kérték szélesebb körű politikai jogok garantálását Gulangyu kínai lakosságának.⁴¹ 1926-ban így egy kiegészítés került a közös koncesszió alapító okiratába, mely a következőképp hangzott:

„A Városi Tanács álljon kilenc főből, öt külföldiből, akik közül nem több mint egy legyen kínai származású, továbbá négy kínaiából, akiket a jogosult választók szavazócédulákkal válasszanak

⁴¹ Woodbridge 2015b: 20–24. Az idézett dokumentumok: *Amoy Intelligence Report for the half-year ending 18 September 1926*, p. 217 (The National Archives of the UK: FO 228/3281), *Boyd & Co. to H. H. Bristow*, 31 December 1927 (The National Archives of the UK: FO 228/3895), *H. H. Bristow to His Majesty's Minister, Peking*, 5 February 1928 (The National Archives of the UK: FO 228/3895).

az évi általános gyűléseken – a négy kínai tagot a kínai adófizetők gyűlésén, az öt külföldi tagot a külföldi adófizetők gyűlésén.”⁴²

Alternatív modernizáció és a központi kormány

Az 1920-as évekre a Guomindang (GMD) hatalma konszolidálódott a kínai szárazföldön. Xiament 1924-ben szabadították föl a hadurak uralma alól a GMD csapatai, ami pozitív reakciókat váltott ki Gulangyu tengerentúli kínai közösségeiben. A befolyásos tengerentúli kínaiak, akiknek tevékenysége eddig Gulangyun saját villáik építésére korlátozódott, innentől kezdve energiájukat és anyagi forrásaikat a xiameni várostervezésre összpontosíthatták. Xiamen az évtized végére, története során először, jelentős modernizációs folyamaton ment keresztül, úthálózata és középületei kiépültek. A tengerentúli kínaiak elsősorban a nyugatiak által modernizált délkelet-ázsiai gyarmati nagyvárosokat vették mintául Xiamen modernizációjához. Az ezen időszakból származó épületek (például a Xiamen Egyetem korai épületei) így nem meglepő módon egyszerre tükröznék dél-fujiani, nyugati és délkelet-ázsiai hatásokat. A nankingi központi kormány szerepét eleinte pozitívan értékelték a tengerentúli kínaiak, akiknek fő aspirációja szintén egy erős, egységes, lakosainak érdekeit megvédeni képes Kína megteremtése volt. Ugyanakkor egyrészt, mivel a dél-fujiani lakosság nagy részének életkörülményei továbbra sem javultak jelentősen, másrészt, mivel a központi kormány továbbra sem mutatott elég határozottságot a fokozódó japán expanziós törekvésekkel szemben, a vele szembeni elégedetlenség egyre növekedett.⁴³

⁴² Woodbridge 2015b: 19. „The Municipal Council shall consist of nine persons, five foreigner, of whom not more than one shall be of Chinese descent, and four Chinese, who shall be elected by ballot of qualified voters at the annual general meetings – the four Chinese members by the meeting of Chinese ratepayers, and the five foreign members by the meeting of foreign ratepayers.” – *Land Regulations for the Settlement of Kulangsu Amoy*, [October 1926 (with proposed amendments inserted), p. 3.].

⁴³ Cook 1998: 384–398.

Az AVSM ambíciói – a Kínai Adófizetők Szövetségével ellentétben – jóval túlnyúltak a gulangyui kínai lakosság érdekeinek képviselésén. Egyik fő, végül soha meg nem valósult projektjük egy a Xiament a szomszédos Zhangzhouval 漳州 és Dél-Fujian nyersanyagokban gazdag belsőbb részeivel (Longyan 龙岩 és környéke) összekötő vasúti hálózat megépítése volt. A Zhangzhou–Longyan vasutak és bányák megszervezéséért létrehozott irodát (Zhang-Long lu kuang choubu 漳龙路矿筹备处) 1933-ban Gulangyun alapította meg a tengerentúli közösség két befolyásos vezetője, a fülöp-szigeteki születésű Li Qingquan 李清泉 és a holland kelet-indiai (ma Indonézia) születésű Huang Yizhu 黃奕住.⁴⁴ Li Qingquan még ennél is tovább ment, amikor egy tengerentúli kínai irányítás alatt álló speciális gazdasági zóna létrehozását kezdte el sürgetni Dél-Fujianben. A központi kormánnyal való feszültségek az 1933-as fujianai lázadásban (*Min bian* 闽变) érték el tetőpontjukat. 1931-ben Mandzsúria Japán általi megszállását követően a kormány által tanúsított megbékélő magatartás és a január 28-i incidens 1932-ben (összeecsapások sorozata kínai és japán egységek közt Shanghai-ban) feldühítette a tengerentúli kínai vezetőket és több befolyásos katonai vezetőt Fujian tartományban. Fő félelmük az volt, hogy miután Japán az „északi előrenyomulás” (*hokushin* 北進) stratégia újabb fejezeteként Koreából megtámadta Mandzsúriát, majd sikeres elfoglalását követően létrehozta a Mandzsukuo (Manzhouguo 滿洲國) nevű bábállamot, csak idő kérdése a „déli előrenyomulás” (*nanshin* 南進) folytatása Taiwanról Fujian tartomány irányába. 1933-ban a Jiang Guangnai 蒋光鼐 által vezetett 19-edik hadsereget (*shijiu lujun* 十九路军), mely egyike volt a január 28-i incidens során a japánok ellen harcoló alakulatoknak, így jelentős presztízse volt a lakosság körében, a központi kormány Fujianbe rendelte egy kommunista felkelés leverésére. Jiang Guangnai a régió egyéb, a nankingi kormánnyal elégedetlen katonai és civil vezetőivel szövetkezve kihasználta az alkalmat, és fellázadt a központi hatalom ellen, Fuzhouban megalakítva a Kínai Köztársaság Népi Forradalmi Kormányát. A tengerentúli kínaiak a lázadó kormány oldalára álltak, befolyásos vezetőik, mint Li Qingquan megpróbálták

⁴⁴ He 2015: 112–121.

a lehető legnagyobb mennyiségű anyagi és morális támogatást összegyűjteni a tengerentúli közösségekben a lázadó kormány számára. Míg a fülöp-szigeteki kínai közösségekben relatív nagy támogatást ért el az újonnan alapított kormány, máshol inkább értetlenség és megosztottság fogadta az eseményeket, különösen, miután elterjedt, hogy Fuzhouban a lázadó vezetés elkezdte eltüntetni Sun Yat-sen képeit és a köztársasági jelképeket a középületekről. A fujiani lázadást 1934-ben leverték a Guomindang csapatai, s annak vezetői, támogatói nagyrészt menekülni kényszerültek Kínából, a tengerentúli vezetők egy jelentős része pedig visszavonulni a szárazföldi politikából.⁴⁵ Sok szempontból ez jelentette a tengerentúli kínai aranykor végét Xiamenben, hatása azonban – különösen várostervezési szempontból – a mai napig érezhető Xiamenben és környékén.

Konklúzió: Gulangyu fejlődési folyamatának egyedisége

Ahogy Fei Chengkang 费成康 *Zhongguo zujie shi* 中国租界史 (*Kína külföldi koncesszióinak története*) című művében leírja, számos külföldi koncesszió működött Kínában az első ópiumháború és a második világháború között, de közülük csak négy – Tianjin, Hankou 汉口 (a mai Wuhan 武汉), Shanghai és Xiamen – koncessziós területei tudtak gazdasági hatásukon kívül jelentős kulturális hatást kifejteni a határaikon belül és kívül élő lakosságra.⁴⁶ A Shanghaiban és Gulangyun található közös koncessziók különlegesesek voltak egyrészt olyan szempontból, hogy több ország közös irányítása alatt működtek, szemben a Tianjinben és Hankouban egymással határos, de külön-külön országok irányítása alá tartozó koncessziós területekkel. He Qiyong összehasonlítást tesz a Shanghaiban és a Gulangyun található koncessziós területek közt. Ahogy megjegyzi, Gulangyu adminisztrációs rendszere a Shanghai Nemzetközi Településén alapult, de gazdasági és kulturális téren soha nem szerzett ahhoz hasonló befolyást.⁴⁷ Bizonyosan igaz, hogy Gulangyu nem volt képes olyan hatással lenni Kína

⁴⁵ Cook 1998: 398–435.

⁴⁶ Fei 1990: 267.

⁴⁷ He 2007: 215–237.

egészére, mint az 1920–30-as években Kína gazdasági és kulturális fellelővőrává váló Shanghai központjában található megfelelője. Ugyanakkor, ahogy azt J. A. Cook PhD értekezésében is kifejti, speciális földrajzi helyzete és migrációs történelme okán Xiamen egyedi, tengerentúli kínaiak által kezdeményezett modernizációs folyamaton ment keresztül a 20. század elején. Ennek az „alternatív modernizációnak” pedig, ahogy a tanulmányban bemutatásra került, az apró Gulangyu sziget volt az epicentruma.

Gulangyu fejlődését nyelvi és kulturális szempontból vizsgálva megállapíthatjuk, hogy mindez egy egyedi, a Dél-kínai-tenger régiójához kötődő interakciós folyamat része volt, mely a 19. század elején a délkelet-ázsiai gyarmatokon kezdődött a nyugatiak és a hokkien nyelvű kínai közösségek kapcsolatba kerülésével. Miután Kína az első ópiumháborút lezáró egyenlőtlen szerződések részeként kénytelen volt megnyitni Xiamen a külföld felé, a hittérítők ebben jó lehetőséget láttak arra, hogy a kereszténység terjesztését a hokkienül beszélők felmenőinek földjén folytassák. A hittérítők jelenléte Gulangyun nem csupán az írott *minnan* dialektus fejlődésének következő állomását jelentette, hanem az angol nyelvű modern oktatás korai központjává is tette Kínában. Ez a 20. század elején a Kínába visszatérő tengerentúli kínaiak nagyszámú letelepedéséhez vezetett a szigeten, akik szintén jelentős mértékben hozzájárultak a terület további modernizációjához. Később, Kína egésze és különösen felmenőik földje, Dél-Fujian iránti patrióta érzelmek által vezérelve a modernizációs folyamatok fő támogatóivá váltak, ami jelentős hatással volt Xiamen és környéke fejlődésére a 20. század első évtizedeiben.

Az utóbbi évtizedekben, ahogy a kínai tudományos életben egyre objektívabb diskurzus folyik a második világháború előtti Kína és a külföld kapcsolatáról, az érdeklődés a volt koncessziós területek iránt is új lendületet kapott. Az elmúlt húsz évben kínai nyelven viszonylag sok új anyag jelent meg Gulangyuvel kapcsolatban, angol nyelven ugyanakkor az átfogó másodlagos források továbbra is néhány MA és PhD értekezésre korlátozódnak. Nem meglepő módon magyarul eddig nem született Gulangyuvel foglalkozó tanulmány. Különleges építészeti stílusával Gulangyu Kína-szerte népszerű

turistacélpontnak számít. Az UNESCO világörökségi státuszra történő 2010-es pályázásával elképzelhető, hogy külföldön is nagyobb hírnevet szerez ez a merőben egyedi történelemmel rendelkező sziget.

Felhasznált irodalom

Elsődleges források

Brown, William N. (ed.) 2010. *Old Gulangyu in Foreigners' Eyes*. Xiamen: Xiamen University Press.

Doty, Elihu 1853. *Anglo-Chinese Manual of the Amoy Dialect*. Guangzhou: Samuel Wells Williams.

Giles, H. Allen 1878. *A Short History of Koolangsu*. Amoy: A. A. Marcal.

Gulangyu wenshi ziliao 鼓浪屿文史资料 [Gulangyui irodalmi és történeti anyagok] Vols. 1–10, 1995–2003. Szerk.: Zhongguo Renmin Zhengzhi Xieshang Huiyi Xiamen shi Gulangyu qu Weiyuanhui 中国人民政治协商会议厦门市鼓浪屿区委员会 [Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Xiamen Város Gulangyu Kerületi Tanácsa]. Xiamen.

Gulangyu wenshi ziliao 鼓浪屿文史资料 [Gulangyui irodalmi és történeti anyagok] Vols. 1–3, 2010. Szerk.: Gulangyu Shenbao Shijie Wenhua Yichan Xilie Congshu Bian Weihui 鼓浪屿申报世界文化遗产系列丛书编委会 [Sorozat Gulangyu UNESCO világörökségi státusz pályázata alkalmából, szerkesztői bizottság], Xiamen.

Lee Kuan Yew 2000. *From Third World To First – The Singapore Story: 1965–2000*. Singapore: Times Media Private Limited.

Lim Boon Keng 1904. „Ethical Education for the Straits Chinese.” *Straits Chinese Magazine* VIII.1: 25–30.

MacGowan, John 1869. *A Manual of the Amoy Colloquial*. Hong Kong: de Souza & Co.

Medhurst, W. Henry 1832. *Dictionary of the Hok-k'èen Dialect of the Chinese Language, According to the Reading and Colloquial Idioms*. Macau: East India Press.

Pitcher, Philip Wilson 1912. *In and about Amoy. Some historical and other facts connected with one of the first open ports in China*. (Second Edition.) Shanghai and Foochow: The Methodist Publishing House in China.

Wang Fangwen 汪方文 (főszerk.) 1996. *Jindai Xiamen jiaoyu dang'an ziliao* 近代厦门教育档案资料 [Dokumentumok a modernkori Xiamen oktatásáról]. Xiamen: Xiamen Daxue Chubanshe.

Xiamen wenshi ziliao 厦门文史资料 [Xiameni irodalmi és történeti anyagok] Vols. 1–22. 1963–2000, szerkesztő: Zhongguo Renmin Zhengzhi Xieshang Huiyi Fujian sheng Xiamen shi Weiyuanhui Wenshi Ziliao Yanjiu Weiyuanhui 中国人民政治协商会议福建省厦门市委员会文史资料研究委员会 [Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Fujian Tartomány Xiamen Városi Tanácsa, Irodalmi és Történelmi Anyagok Kutatóbizottsága], Xiamen.

Másodlagos szakirodalom

Cook, James Alexander 1998. *Bridges to Modernity: Xiamen, Overseas Chinese and Southeast Coastal Modernization, 1843–1937*. (PhD thesis, University of California, San Diego)

Fei Chengkang 费成康 1990. *Zhongguo zujie shi* 中国租界史 [A kínai koncessziós területek története]. Shanghai: Shanghai Shehui Kexueyuan Chubanshe.

He Bingzhong 何丙仲 2010. *Gulangyu gonggong zujie* 鼓浪屿公共租界 [A Gulangyu Közös Koncesszió]. (Gulangyu Lishi Wenhua Xilie 鼓浪屿历史文化系列 [Gulangyu története és kultúrája sorozat]) Xiamen:

Xiamen Daxue Chubanshe.

He Qiyang 何其颖 2007. *Gonggong zujie Gulangyu yu jindai Xiamen de fazhan* 公共租界鼓浪屿与近代厦门的发展 [A Gulangyu Közös Koncesszió és az újkori Xiamen fejlődése]. Fuzhou: Fujian Renmin Chubanshe.

He Shubin 何书彬 2015. „‘Minqiao jiuxiang yundong’: Gulangyu guiqiao jingying de yici shehui gailang meng “闽侨救乡运动”: 鼓浪屿归侨精英的一次社会改良梦 [‘A fujianai tengerentúli kínaiak falumentő mozgalma’: A gulangyui hazatérő tengerentúliak kiválóságainak álma a társadalmi reformért].” *Gulangyu yanjiu* 鼓浪屿研究 1: 113–122.

Hong Buren 洪卜仁 — Zhan Zhaoxia 詹朝霞 2011. *Gulangyu xuezhe* 鼓浪屿学者 [Gulangyu tudósai]. (Gulangyu Lishi Wenhua Xilie 鼓浪屿历史文化系列 [Gulangyu története és kultúrája sorozat]) Xiamen: Xiamen Daxue Chubanshe.

Lin Quan 林泉 (szerk.) 2002. *Fujian tianzhujiao shi jiyao* 福建天主教史纪要 [Összefoglaló a katolikus egyház történetéről Fujianben]. Fuzhou: Fujian sheng Tianzhujiao Lianghui.

Liu Shiyan 刘世岩 2013. *A Concise Book of Xiamen Peh-oe-ji / Xiamenhua baihuazi jianming jiaocheng* 厦门话白话字简明教程 (kétnyelvű). Xiamen: Gulangyu Shenbao Shijie Wenhua Yichan Xilie Congshu 鼓浪屿申报世界文化遗产系列丛书 [Sorozat Gulangyu UNESCO világörökségi státusz pályázata alkalmából].

Long Ming 龙鸣 — Jing Dongsheng 景东升 (szerk.) 2013. *Guangzhouwan shiliao huibian* 广州湾史料汇编 [Guangzhouwani történeti anyagok gyűjteménye]. Guangzhou: Guangdong Renmin Chubanshe.

- Rigger, Manuel 2015. *German Involvement in Xiamen After the First Opium War 1842–1917*, MA thesis, Xiamen University (<http://www.manuel-rigger.at/xiamen/thesis.html>, utoljára megtekintve: 2016. május 14.).
- Tan Yeok Song 陈育崧 (szerk.) 1970. *Lin Wenqing zhuan* 林文庆传 [Lim Boon Keng élete]. (Lin Wenqing boshi dansheng bai nian jinian kan 林文庆博士诞生百年纪念刊 [Emlékkiadvány Dr. Lim Boon Keng születésének 100. évfordulója alkalmából]), Singapore: Amoy University Alumni.
- Wang Hai 王海 2015. „Zhanqian Riben zai Xia renkou zhuangkuang (1926–1937 nian) 战前日本在厦人口状况 (1926–1937年) [A háború előtti xiameni japán lakosság helyzete (1926–1937)].” *Gulangyu yanjiu* 鼓浪屿研究 1: 50–58.
- Woodbridge, David 2015a. „Gulangyu lishi – Zaoqi yangren juzhu de xiang-guan ziliao 鼓浪屿历史 — 早期洋人居住的相关资料 [Gulangyu története – A korai külföldi lakosokkal kapcsolatos anyagok].” *Gulangyu yanjiu* 鼓浪屿研究 1: 25–41.
- Woodbridge, David 2015b. „The International Settlement on Gulangyu.” *Gulangyu yanjiu* 鼓浪屿研究 2: 1–30.
- Xu Chang'an 许长安 2000. *Yuwen xiandaihua xianqu Lu Zhuangzhang* 语文现代化先驱卢戇章 [A nyelvi és írásreform úttörője, Lu Zhuangzhang]. Xiamen: Xiamen Daxue Chubanshe.
- Xu Shifang 许十方 — Cheng Feng 陈峰 2012. *Gulangyu jiaoyu* 鼓浪屿教育 [Gulangyu oktatása]. (Gulangyu Lishi Wenhua Xilie 鼓浪屿历史文化系列 [Gulangyu története és kultúrája sorozat]) Xiamen: Xiamen Daxue Chubanshe.
- Zhan Shichuang 詹石窗 — Lin Anwu 林安梧 (főszerk.) 2007. *Minnan zongjiao* 闽南宗教 [Vallások Dél-Fujianben]. Fuzhou: Fujian Renmin Chubanshe.